

En ældre romertids smedegrav fra Tolstrup ved Års

Af Karin Levinsen

1. Indledning

I 1931 blev der i forbindelse med fjernelse af de sidste sten fra fodkransen af en høj ved Tolstrup afdækket fire urner fra ældre jernalder. Urnerne blev usagkyndigt udgravede, men fundoplysningerne, der er ret udførlige, blev indhentet året efter af lærer Vestergård-Nielsen fra Vesthimmerlands Museum i Års (1). Vestergård-Nielsen oplyser, at urnerne blev fundet i højens sydvest-kvadrant, og at de alle indeholdt brændte knogler. I grav 3 fandtes også en lille enægget kniv og en fil, mens grav 4 indeholdt det righoldige materiale, som her skal omtales (2).

2. Fundene fra Tolstrup grav 4

Urn C 22425 (fig. 1) er 31 cm høj og har en raddiameter på 29,5 cm. Den udadbøjede, kraftigt fortykkede rand med fire brede facetter går jævnt over i et svajet halsparti. Overgangen fra hals til bug markeres med et skulderknæk, og karrets underdel er svagt konkavt. Karret har en facetteret, x-formet hank, der er placeret lige over skulderknækket. Bugen er beklasket fra umiddelbart under skulderknækket til ca. 3 cm over bunden. Det er en kraftig beklaskning, som ser ud til at være påsmurt med en spatel. Ovenpå urnen fandtes følgende oldsager (3):

Hammerhoved C 22427 (fig. 2) af jern. Hovedet er 19,2 cm langt og har en kvadratisk bane på ca. 3,5 x 3,3 cm samt en rektangulær bane på ca. 1,5 x 3,5 cm. Hammeren har konvex overside og konkav underside og vejer ca. 300 gr. Den har et rektangulært skaft hul på ca. 3,3 x 1,1 cm, og begge hammerbaner bærer spor efter kraftig brug.

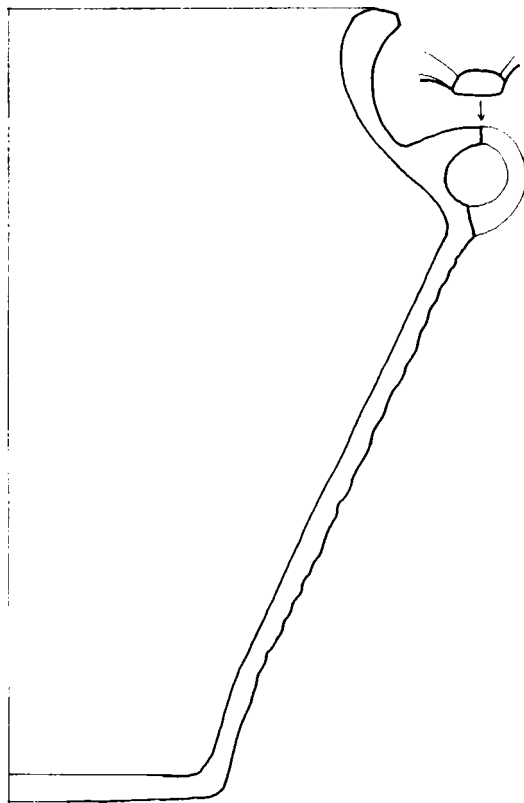

Fig. 1. Urne fra Tolstrup grav 4. Mål: 1:3.

Fig. 2-5. Smedeværktøj fra Tolstrup grav 4. Hammer, tang, fil. Mål: 1:3.

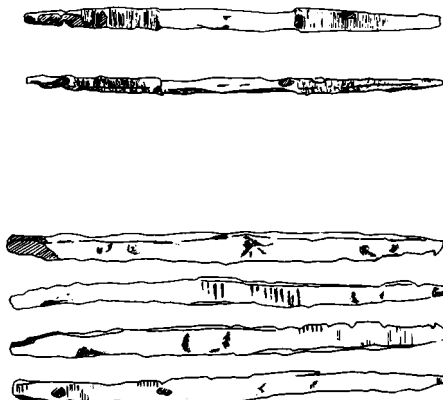
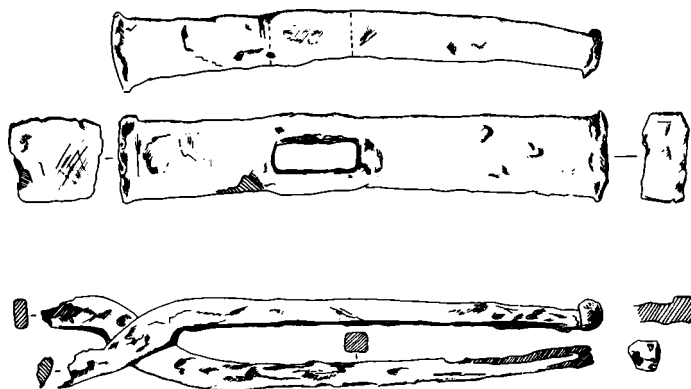
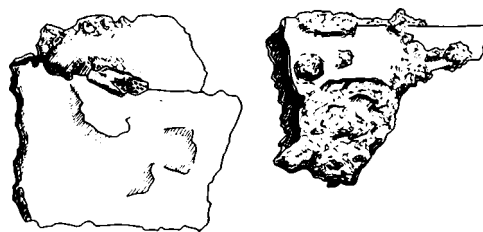

Fig. 6-8: Våben fra Tolstrup grav 4. Spydspidser og sværd. Mål: 1:3.

Tang C 22428 (fig. 3) af jern. Tangen, der er 22 cm lang, har flade kæber, som desværre er så forrustedede, at bidfladernes udformning ikke kan bestemmes.

Fil C 22424 (fig. 4) af jern. Den er 16,7 cm lang, 0,9 cm bred og 0,55 cm tyk. Den har enkelthuggede tænder på alle fire sider og er forsynet med et 5 cm langt glat midterparti. Den anden fil, C 22426 (fig. 5), er 17,3 cm lang, 1,1 cm bred og 0,9 cm tyk. Den har grove enkelthuggede tænder på i al fald tre af siderne, og i den ene ende en modhage, der er forsynet med finere tænder. Det ser ikke ud til, at filene har været forsynet med håndtag.

Spydspids C 22429 (fig. 6) af jern. Spydspidsen har en smal, skarp, men ikke særlig høj midtribbe, der går et stykke ned på døllen. Bladet er linseformet med største bredde nærmest døllen. Tværnittet er rhombisk. Spidsen er 15,5 cm lang og bladet er på det bredeste sted 3,7 cm. I døllen er fastrustet en rund jernskive.

Spydspids C 22430 (fig. 7) af jern med slidset dølle og stærkt korroderet, fragmenteret blad. Længde 12,2 cm, bredde 2,4 cm.

Enægget dolk C 22431 af jern (ikke afbildet). Bladet er på begge sider af ryggen forsynet med to smalle, parallelle furer.

Enægget sværd C 22432 (fig. 8) af jern. Sværdet er ildmærket og

meget forrustedet. Det består af et fragment med grebspids, der viser, at denne har siddet i forlængelse af ryggen. Desuden er bevaret et sammenbøjet stykke af klingens.

Halvmåneformet ragekniv C 22433 (fig. 9) af jern. Ragekniven er 7,2 cm lang og med konkav ryg og indadbøjede ender. Den er bøjet helt sammen.

Diverse forrustedede jerngenstande C 22434, hvoraf to genstande kunne identificeres, den ene som en skudrigel og den anden som en nøgle (fig. 10).

Urnegrav 3 indeholdt foruden den ene fil, en enægget jernkniv, C 22423 (fig. 11), med en nuværende længde på 15,6 cm og en største bredde på 2,4 cm. Grebtungen er snoet og ombøjet i enden.

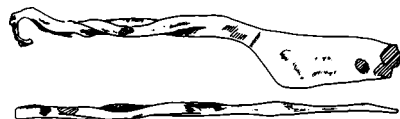

Fig. 11. Enægget kniv fra Tolstrup grav 3. Mål: 1:3.

Fig. 9. Ragekniv fra Tolstrup grav 4. Mål: 1:3.

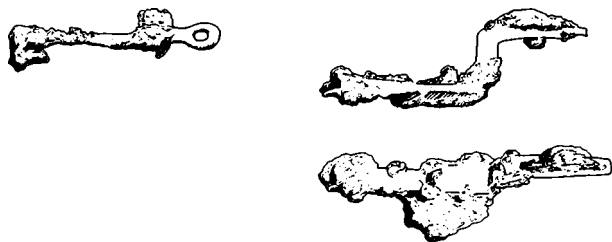

Fig. 10. Nøgle og skudrigel fra Tolstrup grav 4. Mål: 1:3.

3. Datering

Da Vestergård-Nielsens oplysninger er detaljerede, mener jeg – trods den ukyndige opgravning – at man må anse fundet som sluttet, og at oldsagerne er korrekt placeret i henholdsvis grav 3 og 4.

Grav 3 dateres til ældre romersk jernalder ud fra kniven (urnen er ikke bevaret), idet knive med oprullet grebende (fig. 11) ofte forekommer i grave fra denne periode. Jeg har dog ikke kunnet finde danske paralleller med vreden grebtunge (4).

Dateringen af grav 4 er mere problematisk, idet de forskellige dele af inventaret peger i forskellige retninger. Urnen har sine nærmeste paralleller i sen førromersk jernalder. f.eks. Vogn grav 1 (5). Træk som ran-

dens udformning, det facetterede øre og placeringen ved den største diameter, den beklaskede underdel og det uornamenterede glatte halsparti anses af Erik Jørgensen for at være typisk for førromersk jernalder per. III b – våbengrave. Jørgensen gør dog samtidig opmærksom på, at det er uhyre svært at udskille per. III b fra ældre romersk jernalder på grundlag af keramikken alene (6).

Kombinationerne af enægget sværd og spydspidser regnes af Jørgensen til det sene førromerske våbengravsmilieu, for hvilket urner af den ovennævnte type er karakteristisk (7). Han mener, at denne gruppe grave begrænser sig til førromersk jernalder, men det er senere påvist (8), at milieuet fortsætter ind i den ældste del af ældre romersk jernalder, samtidig er der dog en del fund, som ikke kan dateres nærmere end til periode IIIb/B1 (9). Tolstrup grav 4 må med støtte i ragekniven og nøglen regnes til den seneste del af det førromerske våbengravsmilieu, der tilhører tidlig ældre romertid.

Samtidig med at grav 4 afspejler det sene førromerske våbengravsmilieu, indgår den i et andet gravmilieu, der hidtil kun kendes fra ældre romersk jernalder – nemlig smedegravsmilieuet. Af de ialt 11 fund med smedeværktøj, som kan dateres til ældre romertid, gælder det, at kun syv kan betragtes som sluttede. Fire af disse er tillige udstyret med våben, men kun Tolstrup grav 4 viser tilknytning til det sene førromerske milieu. De øvrige tre grave dateres entydigt til ældre romertid.

Med støtte i disse overvejelser passer Tolstrup grav 4 ind i den gruppe grave fra ældre romersk jernalder, der både indeholder smedeværktøj og våben. Der er dog ingen tvivl om, at graven på grund af urnens udformning og våbenkombinationen, må regnes for en af de absolut tidligste grave med smedeværktøj og

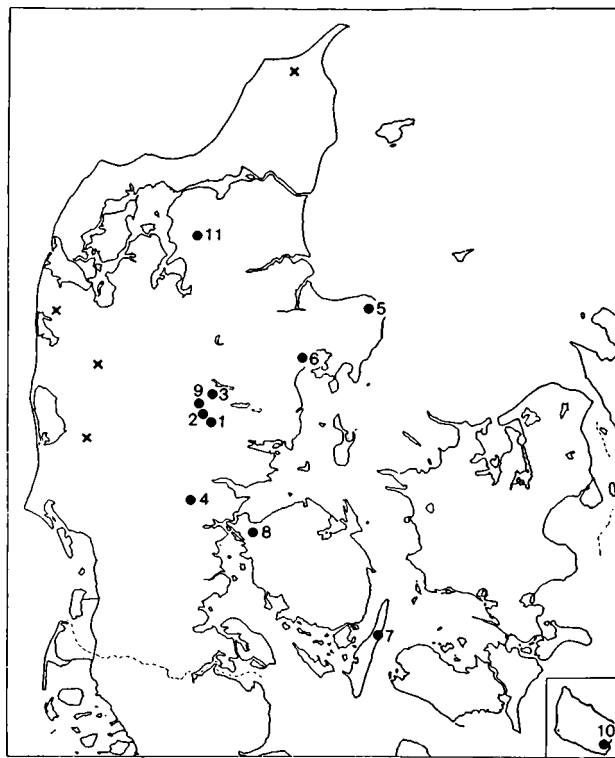

Fig. 12. Smedegrave fra ældre romersk jernalder: ○. Grave med slagger fra ældre romersk jernalder: x.

nøgler (11). Det vil sige, at den bør dateres til fase B1 efter J.L. Nielsen (12).

4. Tolkning

Man har hidtil (13) hæftet sig ved, at de ældste smedegrave tilsyneladende har været koncentreret i Østjylland og sat dette i forbindelse med myremalmsforekomster i Silkeborg-Them området og en mulig jern-

		Smedehammer Lille hammer Smedetang Tråd tang Lille tang Fil	Sværd Skjold Spyd	Syl Kniv Ragekniv Spænde Ring Nål Nagle Nøgle/låsdele Jernfragment	Lerkar Lerlåg	Jordfæste Brandgrave Usikker Gravform
Våben- grave	Møllerup	1 1	1		4	×
	Stokkebro	1 1	1	1 2 1	7	×
	Kagstedhøj	1	1 2	1	3	×
	Tolstrup	1 1 1	1 2	1 1	1	×
Uden våben	Nortvig	1		2 1	6	×
	Plankebakken	1 1		1 1 1	2	×
	Stengade	1 1		1	sæt	×
Usikre fund	Them	1	1			×
	Egtved	← ? →			1	
	Hampen	1			2	
	Kannikegård	1				×

Fig. 13. Skema over indholdet i smedegravene.

udvinding. Med indføjelse af senere fund af smedeværktøj, ser billedet noget anderledes ud (jfr. fig. 12 og fundlisten) (14).

Hvis de få fund af smedegrave overhovedet repræsenterer en reel fordeling, er der klart en koncentration i Østjylland, men ellers må smedegrave siges at være udbredt over hele landet (bortset fra Sjælland og Lolland-Falster). Hvis dette sammenholdes med de spor efter jernforarbejdning, der efterhånden er kendt fra bopladser og grave, fremgår det, at smedning og jernforarbejdning ikke har været begrænset til de egne, hvor smedeværktøjet forekommer (15).

Når det nu viser sig, at smedning generelt har foregået i de fleste bebyggelser (muligvis hver bygd sin

smed eller en smed for hver gruppe af bygder), må der være en anden forklaring på smedegravene.

Skemaet fig. 13 viser, at smedegravene hører til blandt de rige grave fra ældre romersk jernalder. Desuden har et gennemsyn af fundene vist, at der generelt ikke er tale om almindeligt smedeværktøj.

Kun hamrene fra Kagstedhøj og Tolstrup kan gøre krav på at blive kaldt smedehamre, idet de er de eneste med tilstrækkelig vægt – ca. 300 g –, hvor en lille moderne smedehammer vejer 500 g. De øvrige fem hamre er på størrelse med en lille snedkerhammer, og har i al fald ikke tyngde til at kunne forme f.eks. et stykke fladjern til en enægget kniv. Normalt ville man her skifte mellem en hammer på 1 kg og en på 500 g.

Fire af tængerne svarer til små moderne smedetænger, beregnet til mindre objekter, mens de tre fra hhv. Stokkebro, Nortvig og Them mest ligner trådtænger. Den sidste tang fra Stengade er meget lille, bare 14 cm lang.

Der er således en dominans af værktøj beregnet til finere smedehåndværk, og der er grund til at tro, at smedegravene ikke repræsenterer smeden i almindelighed, men derimod en speciel gruppe af smede, der har arbejdet med finere håndværk og kvalitetsarbejder og som følge heraf har opnået en høj status i samfundet.

Forklaringen på smedegravenes koncentration i Østjylland skal derfor ikke søges i forekomsten af myremalm i Silkeborg-Them området. Der er som nævnt myremalm andre steder, ligesom der er påvist jernforarbejdning og smedning. Det særlige ved smedene i Østjylland frem for de smede, vi har spor af andre steder, er, at de tilsyneladende har arbejdet med specialprodukter, og at de har indtaget en høj social position. Smedegravene bør derfor ses som udtryk for, at de specifikke samfundsforhold i Østjylland i ældre romertid har været på et niveau, hvor der har været basis for en klasse af specialsmede ud over den almindelige smed, som vi kender over hele landet fra produktionsspor på bopladserne. Det, at fire smedegrave samtidig er våbengrave, kunne derfor tolkes derhen, at disse smede har opnået deres status gennem en kombination af militær og håndværksmæssig kunnen.

Hvordan passer nu Tolstrupgraven ind i et sådant mønster? Det er svært at sige noget herom, men Årsøgnen er i ældre romersk jernalder tilsyneladende ganske velstående og kunne godt tænkes at have haft økonomisk grundlag for en specialsmed. I al fald er det muligt at knytte smeden til den nærliggende boplads Tolstrup Mark (16), der ligger blot 100 m syd for

graven. Bopladsen kan dateres til ældre romersk jernalder. På indeværende tidspunkt er undersøgt 18 hustomter med brolagte gårdspladser og stier. I sin opbygning synes landsbyen at kunne sammenlignes med den lidt ældre Hoddelandsby, idet udgravningsresultaterne tyder på, at der har været en åben plads mellem husrækkerne, ligesom landsbyen muligvis har været omsluttet af et hegn. Tre af hustomterne menes at høre sammen og danner derved et gårdsanlæg i stil med stormandsgården i Hodde (17). I landsbyområdet er der fundet såvel myremalm som enkelte slagge, men smedens værksted er endnu ikke kommet for dagen.

Foruden de fire urner i højen er der under den nuværende kampagne afdækket tre stensatte grave fra ældre romersk jernalder, der alle ligger mellem højen og landsbyen. Det er derfor meget sandsynligt, at Tolstrup Mark-bopladsen og de ialt syv grave hører sammen.

Noter

1. Højen Sb 31, Års sg, Nordjyllands amt, indeholdt en megalitgrav, der blev fjernet i 1880. Ved den senere fjernelse af fodkran-sen i 1931 blev de fire urner opdaget og taget op. I sommeren 1932 blev Vestergård-Nielsen opmærksom på fundet, som han hjembragte og sendte til Nationalmuseet (C 22422-34). Fundoplysningerne er opført i NM's journaler og supplerende oplysninger er indhentet fra Vestergård-Nielsen dagbøger, der opbe-vares på Vesthimmerlands Museum i Års.
2. Ved modtagelsen af fundet på NM, var det ikke muligt at afgø-re, hvilken af de to file der stammer fra grav 3 og hvilken, der stammer fra grav 4.
3. Fordi urnen var knust, men oprindeligt vel indeni denne og ovenpå de brændte knogler.
4. Norling-Christensen 1954, fig. 5-6, pl. 62. Albrechtsen, 1952, fig. b, tf. 29 og fig. a-c, tf. 41.
5. Klindt-Jensen 1950, fig. 38.
6. Jørgensen 1968, s. 59 ff., se dog Bech 1979, s. 141 ff.
7. Samme, s. 79-80.
8. Nielsen 1975, s. 93.
9. Nielsen 1975, s. 94.
10. Kousted, der af både Brøndsted (noter til s. 156) og Müller-Wille, 1977, regnes til ældre romersk jernalder, er her udeladt, idet der er tale om en tang helt uden fundoplysninger. Nimøller på Bornholm er udeladt, idet den dateres senere end ældre romersk jernalder.
11. Der er til nu – ud fra litteraturen – ikke fundet nøgler ældre end tidlig ældre romertid.
12. Jfr. note 9.
13. Ohlhaver 1939 og Müller-Wille 1977.
14. Møllerup, Hammer sg. Århus amt (1), Nortvig, Nr. Snede sg. Århus amt (2), Them sg. Århus amt (3), Egtved sg. Vejle amt (4), Stokkebro, Gjerrild sg. Århus amt (5), Plankebakken, Lisbjerg sg. Århus amt (6), Stengade, Langeland (litt. Albrechtsen 1956 tf. 29) (7), Kagstedhøj, Asperup sg. (litt. Albrechtsen 1956 tf. 41) (8), Hampen, Nr. Snede sg. Århus amt (9), Kannikegård, Bornholm (litt. Brøndsted 1966) (10), Tolstrup, Års sg. Nordjyllands amt (C 22423-34) (11).
15. Ved gennemgang af en del journaler på Nationalmuseet, bl.a. for Ribeområdet, har det vist sig, at der på mange bopladser er fundet enkelte jernslagge. Der er også en del grave med slagge – især fra Ringkøbing amt; en oplysning, som jeg takker Lotte Hedeager for. Da slagge ikke er noget, man har båret rundt på,

må de antages at være tilstrækkeligt indicium for at en form for jernforarbejdning har fundet sted. Det vil dog ikke være muligt at vurdere omfanget af denne aktivitet.

16. Landsbyen Tolstrup mark er blevet udgravet i to omgange i hhv. 1926-27 af Hatt, der undersøgte tre huse og i 1931-32 af Brøndsted og Rosenberg, som ligeledes undersøgte tre huse. Pladsen er nu under totalundersøgelse under ledelse af Mogens Hansen, hvem jeg hermed takker for hjælp og informationer. Se Hansen 1981.
17. Hvass 1975.

Litteratur

- Albrechtsen, E.: Fynske jernaldergrave Bd. II Odense 1956.
- Bech, J.-H.: Overbygårdskælderens. Datering af keramikken. Kuml 1979.
- Brøndsted, J.: Danmarks Oldtid B. III. Jernalderen. København 1966.
- Hansen, M.: Tolstrup – en boplads fra ældre romersk jernalder i Vesthimmerland. Antikvariske Studier 5. København 1981.
- Hatt, G.: Jernalderens Bopladser i Himmerland. Årb. Nord. Oldk. Hist., 2 dn halvbind. København 1938.
- Hvass, S.: Das Eisenzeitliche Dorf bei Hodde, Westjütland. Acta Arch 1975.

Jørgensen, E.: Vilstrup fundet. Årb. Nord. Oldk. Hist. 1968.

Klindt-Jensen, O.: Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age. Acta Arch. 1950.

Müller-Wille, M.: Der frühmittelalterliche Schmied im Spiegel. Skandinavischer Grabfunde. Frühmittelalterliche Studien Bd. 11, Berlin-New York 1977.

Nielsen, J.L.: Aspekter af det førromerske våbengravsmiljø i Jylland. hikuin 2. Højbjerg 1975.

Norling-Christensen, H.: Katalog over Ældre Romersk Jærnalders Grave i Århus amt. København 1954.

Ohlhaver, H.: Der germanische Schmied und sein Werkzeug. Leipzig 1939.

* Tegning: Karin Levinsen.